ERMENİSTAN'IN NORMALLEŞME POLİTİKALARINA KİLİSE MÜDAHALESİ

Mehmet Oğuzhan TULUN

Analist

Analiz No : 2024 / 15

16.08.2024

Bu yazı, ilk olarak AVİM tarafından 14 Ağustosta yayınlanan İngilizce bir makalenin çevirisidir. Makalenin çevrilmesine İrem Akın katkıda bulunmuştur.

Ermenistan'nın Nikol Paşinyan hükümeti komşu ülkeler olan Türkiye ve Azerbaycan ile zorlu bir normalleşme süreci yürütmektedir. Paşinyan hükümeti, 2020'deki İkinci Karabağ Savaşında yaşanan yenilginin ve Azerbaycan'ın Eylül 2023'te Karabağ'ın kontrolünü tamamen geri almasının ardından; önceki Ermeni hükümetlerinin uzlaşmaz tutumunun Ermenistan'ın Batı ülkelerine en mantıklı erişim yolundan (Türkiye) kopmasına yol açtığını, Ermenistan'ı Güney Kafkasya'daki bölgesel iş birliği platformlarından izole ettiğini ve Rusya'ya aşırı bağımlı hale getirdiğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu çıkmazdan kurtulmak için Ermenistan'ın bir yandan Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurması ve Azerbaycan ile bir barış anlaşması imzalaması, diğer yandan da Ermeni hükümetinin ülkenin tarihi düşmanlarına çok fazla taviz verdiğini öne süren Ermeni toplumunun milliyetçi kesimlerinin endişelerini gidermeye çalışması gerekmektedir. Paşinyan hükümetini bu konuda en sert şekilde eleştiren taraflardan biri siyasi bir aktör olmayan Ermeni Apostolik Kilisesidir.

Diğer ülkelerdeki tüm Ortodoks kiliselerine benzer şekilde[1], Ermeni Apostolik Kilisesi de Ermeni halkının ulusal kilisesidir ve tarih boyunca Ermeni kimliğinin oluşmasında, desteklenmesinde ve korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle Kilisenin Ermeni halkının çıkarlarına zarar verdiğini düşündüğü herhangi bir gelişmeye karşı endişelerini dile getirmesi doğaldır. Ancak Nikol Paşinyan'ın 2018'de iktidara gelmesinden bu yana Ermenistan'da Kilise ile Hükümet arasındaki ilişki giderek kötüleşmiştir. 2023 yılına gelindiğinde Kilise, Paşinyan hükümetinin politikaları söz konusu olduğunda dini bir kurumdan ziyade bir muhalefet partisi gibi davranmaya başlamıştır. Kilise yetkilileri ayrıca Hükümete karşı birleşik bir cephe oluşturmak umuduyla muhalefet partilerinin

yetkilileriyle bir araya gelmeye başlamıştır.[2]

Kilise ve Hükümet arasındaki temel anlaşmazlık noktası Ermenistan'ın hem Türkiye hem de Azerbaycan ile ikili ilişkilerini onarma çabalarıdır. Bu çabalar; Ermenistan'ın Türkiye ile mevcut sınırlarını tanımasını, Batı Ermenistana (Doğu Anadolu) atıf yapmaktan kaçınmasını, soykırım iddialarını Türkiye'ye karşı bir dış politika aracı olarak kullanmayı bırakmasını, Karabağ bölgesinin Azerbaycan'a ait olduğunu kabul etmesini ve Azerbaycan ile sınır belirleme ve anklav-eksklav değişimi gerçekleştirmesini içermektedir. Tüm bunlar, Ermenistan'da var olan irredentist (kurtarımcı) ve uzlaşmaya çok az imkân bırakan kemikleşmiş bir siyasi söylem nedeniyle karmaşık hale gelmektedir. Ermeni halkının önemli bir kısmı, Türkiye ve Azerbaycan'ı (ayrıca Gürcistan ve İran'ı) kapsayan geniş toprak parçalarının tarihsel olarak Ermenilere ait olduğuna inandırılmıştır. Birinci Karabağ Savaşı sırasında elde edilen zafer, Ermeni halkında güçlü olan haklıdır fikrini ve irredantist politikaların tahammül edilebilir maliyetlerle sonsuza kadar sürdürülebileceği fikrini pekiştirmiştir. Ancak İkinci Karabağ Savaşı sırasında yaşanan yenilgi, birçok Ermeni'nin bu mantıksız ve yıkıcı zihniyetten kurtulmasını sağlamış ve Nikol Paşinyan'a reformist bir gündem izlemesi için yeterli kamuoyu desteği sağlamıştır.

Paşinyan'ın hedeflerinin önünde 1995 Ermeni Anayasasını değiştirmek gibi zorlu bir görev durmaktadır. Söz konusu anayasa 1990 Bağımsızlık Bildirgesi atıf yapmakta, bu bildiri de 1989 Birlik Yasasına atıf yapmaktadır. Birlikte ele alındığında bu belgeler Azerbaycan'ın Karabağ'daki toprak bütünlüğünü reddetmekte, Batı Ermenistan toprak iddiasında bulunarak 1921 Moskova ve Kars Anlaşmalarını reddetmekte ve Türkiye ile olan sınırı tanımamaktadır. Öte yandan, söz konusu belgeler 1915 Ermeni soykırımının uluslararası alanda tanınmasını Ermenistan'ın temel görevlerinden biri olarak öngörmektedir.[3] Bu belgeler yürürlükte oldukları sürece Ermenistan Anayasa Mahkemesi bu maddelerden kaynaklanan sorunları çözme çabalarını köstek olabilecektir. Böyle bir durum Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan 2009 Zürih Protokollerinin uygulanmaya çalışılması sürecinde ortaya çıkmıştır.

Başta II. Karekin (Ermenistan'daki Eçmiyazin Katolikosluğu'nun önderi) ve I. Aram (Antilyas/Lübnan'daki Kilikya Katolikosluğu'nun önderi) olmak üzere Ermeni Apostolik Kilisesi yetkilileri, yukarıda belirtilen doğrultuda herhangi bir politik veya hukuki değişikliğe şiddetle karşı çıkmakta ve İkinci Karabağ Savaşı öncesinde Ermenistan lehine var olan ve bölgesel istikrarı bozan statükoyu desteklemektedirler. Söz konusu dini yetkililer; Ermenistan'ın önceki statükoyu beraberinde getirdiği ağır maliyetlere (bölgesel izolasyon, Rusya'ya aşırı bağımlılık vs.) katlanmaya devam ederek sonsuza kadar sürdürebileceğine inanmaktadırlar. Hem II. Karekin'in hem de I. Aram'ın rahipten çok siyasetçi gibi davranan güce aç, acımasız ve Türk düşmanı bireyler oldukları uzun zamandır bilinmektedir.[4] Benimsedikleri bu tutum Ermenistan'ın hem Türkiye hem de Azerbaycan ile olan düşmanca ilişkilerinin sürdürülmesinden başka bir sonuç doğurmayacaktır. Kilise ve muhalefetin neden olduğu kargaşaya rağmen Ermenistan'da iki yıl sonra yapılacak seçimler, bu siyaset tarzının seçmenler arasında gerçekte ne kadar destekçisi olduğunu belli edecektir.[5]

Geçen yılın sonundan bu yana Ermenistan'da meydana gelen üç olay, Hükümet ile Kilise arasındaki husumetin boyutlarını açıkça ortaya koymuştur:

1. Kilisenin hem Ermeni hem de Diaspora kültüründe çok saygın bir yeri olmasına rağmen II. Karekin'in geleneksel yeni yıl mesajının 31 Aralık 2023 tarihinde devlet televizyonunda yayınlanmasına izin verilmemiştir.[6] Buna misilleme olarak 6 Ocak 2024 tarihinde dini bir törende konuşan II. Karekin, Kilisenin Azerbaycan ile barış görüşmeleri konusunda muhalefetin tutumunu desteklediğini açıkça belirtmiştir.

2. Ermenistanın Cumhuriyet Bayramı olan 28 Mayıs gününde düzenlenen resmi kutlama töreni sırasında, II. Karekin'in tören alanına girmesi güvenlik güçleri tarafından geçici olarak engellenmiştir. Bu olay hem Ermenistan'daki muhalefet güçleri arasında hem de muhalefetle aynı çizgideki militan Diaspora örgütlerinde infiale yol açmıştır. Hatta Ermeni Apostolik Kilisesinin bazı kesimlerinin Türk düşmanı söylemlerine mesafeli duran İstanbul Ermeni Patrikhanesi bile II. Karekin ile dayanışma içinde olduğunu ifade etmiştir. Patrikhane, Ermenistanın siyasi meselelerine girmeden, II. Karekin'e saygı duyulması gerektiğini, zira Karekin'in Ermeni Apostolik kilisesi ve onun yeryüzüne yayılmış tüm evlatlarının vicdanı ve özgürlüğünün vücut bulmuş hali olduğunu belirtmiştir.[7] Her ne kadar Patrikhanenin üst düzey bir Ermeni kilisesi yetkilisine saygı gösterilmesi gerektiğine vurgu yapması anlaşılabilir olsa da, Patrikhane bu açıklamasıyla kendisinin ne yazık ki Ermenistan hükümetinin ve Diasporanın Türkiye Ermenilerini diasporalaştırma ve onları kötü niyetli siyasi hedeflere alet etme çabalarının içine çekilmesi riskini yaratmıştır.[8]

3. Ermeni Apostolik Kilisesi, Ermenistan'ın Tavuş bölgesinin en yüksek dini yetkilisi olan Başpiskopos Bagrat Galstanyan'a açıkça destek vermiştir.[9] Galstanyan'ın protesto hareketi Nisan 2024'te Azerbaycan ile sınır belirleme sürecinin sona erdirilmesini talep ederek başlamıştır. Hareket daha sonra hızla kapsamını genişleterek Paşinyan hükümetinin istifasını talep etmeye başlamıştır. Galstanyan'ın hem Ermenistan'da hem de Diasporada şubeleri bulunan, şiddet yanlısı ve aşırı milliyetçi bir siyasi parti olan Ermeni Devrimci Federasyonu (ARF-Taşnaktsutyun) ile bağlantılı olduğunu belirtmek gerekir. Bu Ermeni üstünlükçüsü parti, 1970'lerde ve 1980'lerde birçok Türk diplomatını katleden Ermeni Soykırımı Adalet Komandolarını (JCAG) kurmak da dahil olmak üzere kuruluşundan bu yana terörizme başvurmasıyla kötü bir nam salmıştır. Bu nedenle Galstanyan'ın abartılı açıklamalar yapmakla ve Paşinyan hükümetinin dış politika yönelimine karşı net ve sürdürülebilir bir alternatif sunamamakla eleştirilmesi şaşırtıcı değildir. Hatta Galstanyan 28 Ocak 1982'de Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan'ı acımasızca katleden [JCAG] teröristi Hampig Sasunyan ile poz vermiş ve onu övmüştür.[10] Galstanyan'ın, destekçilerinin ve hareketini destekleyen Kilisenin zihninde, Hıristiyan dayanışması yoluyla Batının desteğini kazanmak ve Azerbaycan ile yeniden savaşmak daha tercih edilebilir bir dış politika gibi görünmektedir. Protesto faaliyetlerine katılanların sayısı düşüş eğiliminde olsa da Galstanyan protesto hareketini hiçbir şekilde sona erdirmeyi planlamadığını açıkça belirtmiş[11] ve gelecek seçimlerde Paşinyan'a karşı aday olmaya istekli olduğunu ifade etmiştir.[12]

Ermeni Apostolik Kilisesi yetkililerinin Ermenistan'ın ve Ermeni halkının çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerine inandıklarına hiç şüphe yoktur. Buradaki asıl sorun, Ortodoksların çoğunlukta olduğu tüm ülkeleri etkileyen bir durumdur: Kilise yetkilileri din bilgisi konusunda yetkin olsalar da siyaset konusunda deneyimsizdirler. Hükümet yetkililerinin aksine Kilise yetkililerinin siyasi sorumlulukları yoktur, bu yüzden de

basiretsiz dış politikaları desteklemelerinin sonuçlarına şahsen katlanmaları gerekmemektedir. Ermenistan özelinde Kilise yetkilileri, Ermenistan'ın mevcut zor durumuna önceki iktidarların neden olduğunu anlayamamaktadır. Paşinyan hükümetini sert bir şekilde eleştirseler de Ermenistana Azerbaycan ile savaşmaktan ve Türkiye ile sürekli düşmanlık içinde olmaktan başka bir seçenek sunmamaktadırlar. Tüm bunların yanı sıra Kilise, aşırılık yanlısı çevrelerle ilişkisi olduğu bilinen Başpiskopos Galstanyan'ı desteklemektedir. Sonuç olarak Kilise, Ermenilerin çıkarları doğrultusunda hareket etmek yerine zaten sorunlu olan ikili ilişkilerinde daha fazla sorun yaratmaları için Ermenileri teşvik etmektedir.

**Resim: Başpiskopos Galstanyan hükümet karşıtı protestolara öncülük ediyor - Kaynak: CSI/Bagrat Galstanyan X (Twitter) hesabı*

[1] Gözde Kılıç Yaşın, Yeni Dünya Düzeninde İnanç Coğrafyası Dizaynı: Ortodoks Bölünmeler, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Analiz No: 2022/13, 9 Haziran 2022, https://avim.org.tr/tr/Analiz/YENI-DUNYA-DUZENINDE-INANC-COGRAFYASI-DIZAYNI-ORTODOKS-BOLUNMELER

[2] Alev Kılıç, Facts and Comments, *Review of Armenian Studies*, no. 49 (2024), s. 17, https://avim.org.tr/en/Dergi/Review-Of-Armenian-Studies/49/pdf

[3] Kılıç, Facts and Comments, 13-14.

[4] Mehmet Oğuzhan Tulun, Ermeni Apostolik Kilisesi'nde Yaşanan Anlaşmazlıklar, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Rapor No: 4, Şubat 2014, s. 15-16, https://avim.org.tr/tr/Rapor-KonferansKitaplari/7/pdf

[5] Kılıç, Facts and Comments, 12 ; Գայանե Սարիբեկյան, «Բագրատ Գալստանյանը խոստանում է աշնանը ակտիվացնել իշխանության դեմ պայքարը», *Azatutyun*, 27 Temmuz 2024, https://www.azatutyun.am/a/bagrat-galstanyany-khostanum-e-ashnany-aktivatsnel-ishkhanutyan-dem-paykary/33053172.html

[6] Kılıç, Facts and Comments, 13.

[7] Patrikhane'den Ermenistan'da yaşanan gelişmelerle ilgili açıklama, *Agos*, 31 Mayıs 2024, https://www.agos.com.tr/tr/yazi/30405/patrikhane-den-ermenistan-da-yasanan-gelismelerle-ilgili-aciklama

[8] Mehmet Oğuzhan Tulun, Türkiye Ermenilerini Diasporalaştırma Çabaları - IV , *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*

, Yorum No: 2020/8, 13 Şubat 2020, https://avim.org.tr/tr/Yorum/TURKIYE-ERMENILERINI-DIASPORALASTIRMA-CABALARI-IV

[9] Kılıç, Facts and Comments, 18 ; John Eibner, Armenia crashing at crossroads of empire? The Church steps into the breach, *Christian Solidarity International (CSI)*, 29 Mayıs 2024, https://www.csi-int.org/news/armenia-church-leads-opposition-to-government/

[10] Hazel Çağan Elbir, Ermeni Apostolik Kilisesinin Bir Başpiskoposu Ve Bir Katil El Ele - Erivandaki Eylemlerin Perde Arkası, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, Analiz No: 2024/6, 15 Mayıs 2024, https://avim.org.tr/tr/Analiz/ERMENI-APOSTOLIK-KILISESININ-BIR-BASPISKOPOSU-VE-BIR-KATIL-EL-ELE-ERIVAN-DAKI-EYLEMLERIN-PERDE-ARKASI

[11] Սարիբեկյան, «Բագրատ Գալստանյանը խոստանում է աշնանը ակտիվացնել իշխանության դեմ պայքարը» ; Trial of Opposition Protesters Indicted Over Clashes with Police Begins, *Asbarez*, 12 Ağustos 2024, https://asbarez.com/trial-of-opposition-protesters-indicted-over-clashes-with-police-begins/

[12] Eibner, Armenia crashing at crossroads of empire?

Yazar Hakkında :

Mehmet Oğuzhan Tulun AVİM'de Analist olarak görev yapmaktadır. Çalışmaları Doğu Avrupa, Kafkasya, Asya,Türk-Ermeni ve Türkiye-Ermenistan ilişkileri, uluslararası suç ve tarih çalışmalarıyla ve din ile siyaset arasındaki etkileşime odaklanmaktadır.

Atıfta bulunmak için: TULUN, Mehmet Oğuzhan. 2026. "ERMENİSTAN'IN NORMALLEŞME POLİTİKALARINA KİLİSE MÜDAHALESİ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2024 / 15. Ağustos 16. Erişim Kasım 22, 2026. https://www.avim.org.tr/public/index.php/tr/Analiz/ERMENISTAN-IN-NORMALLESME-POLITIKALARINA-KILISE-MUDAHALESI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır